

РОЗДІЛ 2 КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.7

НАСКРІЗНИЙ АНАЛІЗ ЕТАПІВ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВА НА ПРИТУЛОК COMPREHENSIVE ANALYSIS OF THE STAGES OF THE APPLICATION OF THE RIGHT TO ASYLUM

Андрела А.-М.В.,

*аспірант кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

У статті проведено лаконічну систематизацію та основну періодизацію еволюції правового інституту права на притулок від вузької категорії, яка природно виникла в контексті звичаєвого права, до індивідуального інституту в контексті конституційного права держави. Притулок – один із найдавніших правових інститутів, відомий на всіх етапах розвитку держави і права, у кожний історичний період він має свій юридичний зміст, особливі риси і форми. Його становлення має тісний зв'язок зі звичаями та традиціями, історією держави, міжнародними відносинами, міжнародними звичаями і правом.

Ключові слова: притулок, право, конституція, законодавство, шукач, етап, захист, держава, інститут.

В статье сделано лаконичную систематизацию и основную периодизацию эволюции правового института права на убежище от узкой категории, естественно возникшей в контексте обычного права, к индивидуальному институту в контексте конституционного права государства. Приют – один из древнейших правовых институтов, известный на всех этапах развития государства и права, в каждый исторический период он имеет свой юридический смысл, особые черты и формы. Его становление имеет тесную связь с обычаями и традициями, историей государства, международными отношениями, международными обычаями и правом.

Ключевые слова: убежище, право, конституция, законодательство, искатель, этап, защита, государство, институт.

In this article, laconic systematization and the main periodization of the evolution of the legal institute of the right to asylum, from the narrow category of naturally occurring in the context of customary law to the individual institution in the context of the constitutional right of the state, have been made. Shelter – one of the oldest legal institutes, known at all stages of the development of state and law, in each historical period, it has its legal content, special features and forms. Its formation has a close connection with customs and traditions, the history of the state, international relations, international customs and law.

Key words: asylum, law, constitution, legislation, seeker, stage, defense, state, institution.

Постановка проблеми. На жаль, праву на притулок приділено мало уваги з боку науковців та юристів, у підручниках взагалі майже не можливо зустріти актуальні дослідження щодо нього. У роботах на цю тему, як справедливо вказував М.В. Баглай, є лише розрізнені згадки, пов'язані з інститутом громадянства, правовим статусом іноземців, біженців, екстрадицією. Але вони не можуть сформулювати цілісного уявлення про існуючий інститут права притулку.

Дослідженням даного питання займалися: І.К. Авдєєв, М.А. Баймуратов, М.В. Баглай, А.Ш. Войцехович, Л.Н. Галенська, Б.А. Тураєв, Л.Д. Тимченко, А.Л. Чернявський, С.Б. Чехович, Л.М. Шестаков та інші. Віддаючи належне авторам досліджень, слід зазначити, що окремі аспекти становлення інституту притулку були розглянуті, але комплексно це питання не досліджувалося.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що у вітчизняній думці дуже лаконічно розкрито категорію права на притулок в цілому, а також приділено мало уваги його історії. Наукові праці комплексного становлення цієї категорії майже відсутні. Хоча право знаходиться на стадії активного впровадження

в українську правову доктрину за аналогією європейських країн.

Метою статті є комплексний підхід до розкриття еволюції категорії «право на притулок» з вузької категорії у контексті звичаєвого права до повноцінного правового інституту, який впроваджено у правову доктрину національного та міжнародного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Право на притулок було проблемою людства протягом сотень років. Притулок – один із найдавніших правових інститутів, відомий на всіх етапах розвитку держави і права, у кожний історичний період він має свій юридичний зміст, особливі риси і форми. Його становлення має тісний зв'язок зі звичаями та традиціями, історією держави, міжнародними відносинами, міжнародними звичаями і правом.

На думку Б.А. Тураєва та І.К. Авдєєва, «першим джерелом, у якому згадується про існування права притулку, є «Розповідь про Синухете», яка була написана в період Середнього Царства (2000–1580 роки до н.е.). На той час притулком користувалося широке коло осіб, передовсім ненавмисні або випадкові

убивці, раби, а також усі ті, хто шукав порятунку від переслідувань. Притулок з'явився для виконання соціальної функції обмеження сваволі, хоча ним часто зловживали; він також виконував превентивну функцію щодо застосування смертної кари, неконтрольованого пролиття крові та покарання без належної судової процедури.[5]

У науці міжнародного права вважається, що право притулку виникло у період Великої французької революції. При цьому одні вчені (Л.Д. Тимченко) ведуть мову про інститут у цілому, інші (Л.М. Шестаков) – лише про окрему норму. Дослідження відомого алжирського вченого М. Мустафи переконливо доводить, що цей інститут у досить розвинутому вигляді (притулок релігійний, політичний і так далі) функціонував уже в давні часи [13]. На жаль, систематичного дослідження та періодизації історії становлення інституту притулку у вітчизняній науковій думці не проводилось. Тому доцільно на основі ключових моментів у процесі становлення інституту сформулювати періодизацію його еволюції, а саме:

1. Право на притулок у контексті звичаєвого права.

Під час розвитку інституту притулку виокремилися дві форми – релігійна та світська.

За часів рабовласництва притулок існував як релігійний (широко застосовувався в усіх світових релігіях, причому на Заході, де влада мала світський характер, релігійний притулок порівняно зі Сходом за наявності етико-нормативної і суспільно-легіслативної функції релігії мав ширше й змістовніше застосування), так і світський, який набув територіального характеру. Незважаючи на серйозні відмінності, обидві форми права притулку мали спільну рису – класовий характер. Притулок зазвичай надавався вільним людям, щодо рабів він фактично не застосовувався. Такий характер права притулку відповідав рабовласницькому ладу, за якого раб вважався річчю і не мав ніяких прав [4].

У Стародавній Греції храми, вівтарі, священні гаї та статуї богів, як правило, мали привілеї захисту рабів, боржників і злочинців, які бігли до них за сховищем. Проте закони не визнали право всіх таких священних місць забезпечити захист, який вимагався, але обмежив його певною кількістю храмів або жертвників, які розглядалися більш конкретно для отримання притулку. В Афінах було кілька місць мали цей привілей. З них найвідомішим був Цейум або храм Тесея в місці, яке було призначене головним чином для захисту незаконних рабів, які могли б тут сховатися і змушуючи своїх господарів продати їх іншим особам [8].

У давнину це розумілося як захист, нанесення шкоди або допомога тим, хто шукав притулку для втечі від небезпеки. Для ранніх прототипів суспільств ідея щодо захисту біженців та надання їм святині була сприйнята як необхідна умова благополуччя, як зазначає Ф. Марфліт: «Обов'язок захищати переміщених людей, втікачів та тих, які покинули громади їх походження, часто розглядався як соціальний пріоритет і був тісно пов'язаний із добро-

бутом та розширенням суспільства» [10]. Заповідник або притулок перетворилися на місце захисту, і ті втікачі, які визнавали святиню, користувалися імунітетом від покарання, насильства чи переслідування. Отже, середньовічні церкви були перетворені в святиню, «святині» або священні місця для тих, хто цього потребує [13, с. 411].

2. *Право на притулок у контексті канонічного права.* Важливу роль у формуванні поглядів на право притулку у міжнародному праві відіграло канонічне право. Поняття притулку, що надавався на території храму особі, яка зазнавала чи могла зазнавати певних переслідувань, було відоме ще у Старому Заповіті, проте саме в канонічному, перш за все в західному католицькому праві, норми щодо порядку, особливостей та обмежень у наданні притулку на території храму чи монастиря сформувалися в окремий правовий інститут. У силу права притулку (*jus asili*) злочинець, що прийшов до храму чи монастиря, не міг бути заарештований із нього силою, щоправда, і не звільнявся від суду, якщо з тих чи інших причин залишав притулок. Обмеження в реалізації цього права вводилися, як правило, з боку світської, а не церковної влади. Так, Феодосій Великий відняв у церковне право притулку для державних злочинців; Аркадій зовсім скасував його (причому першою жертвою скасування цього закону став сам її ініціатор – вельможа Євтропій). Феодосій II-й знову відновив право притулку і навіть розповсюдив його на притвори і церковні двори. Юстиніан I обмежив право притулку, не дозволивши застосовувати його у випадку вчинення деяких тяжких злочинів. Цікавим є той факт, що право притулку не використовувалося Російською православною церквою і було замінене правом ієрархів заявляти перед монархом клопотання про пом'якшення покарання або здійснювати опіку над особами, які попали в опалу [2, с. 109].

3. *Притулок у контексті церковного права.* Із розповсюдженням церковної влади в Європі церква більше не обмежувала право притулку, розповсюдивши його на всіх втікачів, навіть злочинців, які вчинили тяжкі та жорстокі злочини.

На жаль, церковним притулком часто зловживали. Імператори не завжди приєднувалися до захисту з боку єпископів. Були випадки, коли вони вводили у закони обмеження на прихильність єпископів. У 535 р н.е. імператор Юстиніан видав наказ про притулок, яким він підтвердив надання притулку своїм попередникам, але відмовив у наданні притулку вбивцям, зрадникам та гвалтівникам.

У 1140 р. Папа Римський Грегорій кодифікував церковне право притулку, яке в подальшому розвивалося на протязі 12-го століття. Було чітко визначено ряд злочинів, які виключали право на притулок, а саме: повернення у Іудаїзм, вбивство у церкві або на кладовищі, підробка апостольських листів чи грошей, участь у дуелях.

Наступні спроби кодифікації права на притулок були здійснені у 1591 р. Грегором XIV та 1725 р. Бенедиктом XIII. Ці конституції визнавали право

на притулок у церквах, храмах, монастирях, певних будинках, палацах єпископів, духовних семінаріях [11].

Право святилища вперше було кодифіковано королем Етельбером з Кента, який складав найвідоміший Англо-саксонський кодекс законів і в першому з цих законів він передбачав, що порушення церкви повинно бути покарано подвійним штрафом, ніж той, який вимагається для звичайного порушення миру у суспільстві [13]. Іншими словами, ці закони визнали право священства як непримиренні та під королівським захистом. Ця перша згадка про право святилища буде розвиватися в тому напрямку, що сьогодні відомо як право на притулок [5].

Із церков захист біженців буде переданий цілим регіонам або навіть країнам. Це також означало, що релігійний притулок стане державним притулком. Як Пракаш Синха в «Притулку і Міжнародному праві» чітко звертає увагу: «Основу притулку знайшли в суверенітеті міста чи держави замість релігійної святості місць притулку» [5]. На її думку, держави запропонували притулок тим людям, яких із якихось причин почали переслідувати їхні власні держави.

Церковний притулок почав зникати як суспільне явище у зв'язку зі зниженням його необхідності. Почали з'являтися держави сучасного зразка, а цивільна влада залишала за собою виключне і безапеляційне право на здійснення правосуддя.

4. Середньовічний притулок із сучасними рисами політичного притулку. Середньовіччя та ера буржуазних революцій привнесли до світської форми дипломатичний та політичний характер притулку. Останній внаслідок буржуазної революції набув правової норми про надання притулку політичним емігрантам і зобов'язаний своїм походженням відмінностям у політичному та правовому розвитку європейських держав. Практика надання притулку, допомога людям, які шукають притулку та захист їх від небезпеки, має давню історію. Спочатку це було релігійне зобов'язання, спільне для багатьох релігій, щоб допомогти незнайомцям, які потребують допомоги.

У сучасному розумінні інститут права притулку сформувався після Великої французької революції, зокрема, Конституція Франції 1793 р. закріпила чи не найважливішу норму цього інституту – право на притулок іноземців, які переслідувалися на Батьківщині [7, с. 468]. Це положення про право притулку для політичних мігрантів, які були зафіксовані у французькій конституції XVIII століття, відтворені конституціями інших держав, а згодом з'являється

низка двосторонніх міжнародних угод, які закріпили неவிдачу політемігрантів.

5. Притулок як категорія загального міжнародного та внутрішнього конституційного права держав. До початку 20-го століття альтернативний вид притулку починає відображатися в міжнародних документах. 1933 року Ліга Націй «Конвенцією про міжнародний статус біженців» забороняла державам-рецензентам забороняти в'їзд біженцям сусідніх держав та виселення біженців у межах їхніх кордонів.

Відправна точка для розгляду притулку в Європі – це Женевська конвенція 1951 р. та її протокол 1967 р., які в той час значною мірою включені в законодавство ЄС через Кваліфікаційну Директиву (2011/95/ЄС). Женевська конвенція 1951 р. є спеціалізованим договором про права біженців. Принцип не повернення (*The non-refoulement*) – наріжний камінь захисту біженців [12].

Конвенція не включає право вимагати притулку таким же чином, як і УДПЛ, а замість цього захищає від вигнання. Це французький термін, який у цьому контексті означає відправляти назад, відштовхнути або повернутись.

Притулок, наданий державою будь-якій особі, має поважатися всіма іншими державами. Особа, яка отримала притулок, не може бути виданою і отримує право на захист з боку держави, що надала притулок [15].

Друга світова війна стала причиною висхідної динамічної тенденції росту числа біженців у Європі. Тож постало питання перекладання відповідальності на держави щодо цих осіб.

Конституційне право на притулок захищає людську гідність і відображає таку точку зору, згідно якої жодна держава не має права переслідувати індивіда за його політичні або релігійні переконання або інші особисті ознаки, які відрізняються від загально-суспільних [16].

Висновки: Право притулку пройшло довгий час становлення від канонічного до міжнародного права, яке має широке застосування. Воно природно виникло через гуманне ставлення суспільства до людей, які опинились у небезпеці. Але, не всі держави поділяють погляди на це право, одні органічно його запроваджують у вітчизняну правову доктрину, інші ставляться до нього скептично. Своєю природою воно належить до конституційних прав, гарантованих державою, однак більше на захист цього права виступають глобальні, міждержавні організації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30.
2. П'явцов В.Г. Лекції по церковному праву засл. проф. прот. В.Г. П'явцова; Имп. уч-ще правовѣднїя. – СПб. : типограф. СПб. одиночної тюрми, 1914. 242 с. С.106–107.
3. Skeat. The concise dictionary of English etymology, p.411.
4. Галенская Л.Н. Право политического убежища (международно-правовые вопросы) Москва : Международные отношения, 1968. С. 93.
5. Колодяжна В., Трофимчук М. Становлення та розвиток інституту «право притулку» у міжнародному праві <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/13457/1/14kolodjajzhna.pdf>.
6. Чернявський А.Л., Інститут права притулку в сучасному міжнародному праві. URL : file:///C:/Users/Admin/Downloads/Nvmgu_jur_2013_6-1(2)_62%20(1).pdf.

7. Міжнародне право. Основні галузі: підручник для студентів вищих навчальних закладів за ред. В.Г. Буткевича [рец.: А.С. Довгерт, В.К. Забірайло]. Київ : Либідь, 2004
8. John Murray. A Dictionary of Greek and Roman Antiquities.
9. Nicolas Wisard Jurée, Giselle Toledo. The protection of refugees and their right to seek asylum in the European Union. URL : <https://www.unige.ch/gsi/files/6614/0351/6348/Bacaian.pdf>.
10. Philip Marfleet, "Refugees and History : why we must address the past", in Refugee Survey Quarterly, vol.26, issue 3. 2007, p.138.
11. Prakash Sinha Asylum and international law. URL : https://books.google.com.ua/books?id=AH_rCAAAQBAJ&pg=PA10&lpg=PA10&dq=rome+law++asylum&source=bl&ots=FUFGWypRFf&sig=dm7NjVQMSPjOOtopPC_NX2fVjTM&hl=uk&sa=X&ved=2ahUKEwj1juv079beAhVkhAYKHdQjC6QQ6AEwA3oECAYQAQ#v=onepage&q=rome%20law%20%20asylum&f=false.
12. Handbook on European law relating to asylum, borders and immigration. URL : file:///C:/Users/Admin/Downloads/handbook-law-asylum-migration-borders-2nded_en.pdf.
13. Skeat. The concise dictionary of English etymology. URL : <https://ru.scribd.com/doc/46257959/Skeat-1888-Etymological-Dictionary>.
14. <https://studopedia.org/5-13650.html>.
15. URL : https://stud.com.ua/38185/pravo/pravo_pritulku.
16. URL : <https://www.loc.gov/law/help/refugee-law/germany.php>.